

ГЛОВО

“Гетьманської столиці”

№ 5(18), листопад - грудень 2009 р.

Газета Національного історико - культурного заповідника “Гетьманська столиця”

Візит графа О. Розумовського

Наталія Сердюк

завідуюча відділом науково-просвітницької роботи заповідника “Гетьманська столиця”

НІКЗ “Гетьманська столиця” активно спілкується з Розумовськими, які проживають в Австрії та Аргентині. Зокрема, на відкритті палацу були присутні граф Григорій Розумовський з родиною, а 29 жовтня цього року до Батурина прибув його рідний дядько, граф Олександр Андрійович Розумовський 1931 р.н. Цей візит Олександра в Батурина — третій за рахунком. Вперше він відвідав нас в 1998 році, вдруге – в 2004 р. після вінчання сина Андрія в Козелецькому соборі Різдва Богородиці.

Він приїздив на особисте запрошення відомого українського політика

Граф О. Розумовський з колективом заповідника, фото 29 жовтня 2009 р.

годні тут та спостерігаю надзвичайну реставрацію. Наймовірно прекрасно виконали українські фахівці це відновлення. Дуже дякую за цей огляд.

Безперечно я скоро знову повернуся - з моїми дітьми.

29.10.2009 А. А. Розумовський.”

В експозиції музею граф Олександр звернув увагу на копії портретів родини Розумовських, оригінали яких зберігаються в родинній колекції графа у Відні. Користуючись нагодою, директор заповідника попросила подарувати для палацу К. Розумовського кілька портретів родини Розумовських. Граф пообіцяв подумати.

Далі Олександр Андрійович відвідав інші об'єкти заповідника – Цитадель Батуринаської фортеці включно з Гетьманським будинком, церкву Воскресіння Господнього — усипальницю прапрадіда графа, майдан Гетьманської слави, музей археології Батурина. Особливо вразила графа кількість відвідувачів заповідника, адже в деякі дні їх буває більше тисячі на кожному об'єкті.

Ніхто з нащадків роду Розумовських не володіє українською мовою, але титул і прізвище свято беруть. Навіть дітей називають неавстрійськими іменами – Андрій, Тетяна, Наталія, Анастасія. На згадку про візит гості подарували палацу К.Розумовського старовинну ікону. Сповнений позитивних вражень, граф Розумовський відбув до своєї вілли в Іспанії.

До нових зустрічей в Батурині, графе Олександрі!

Граф О. Розумовський та М.Рудковський дарують ікону «Господь Вседержитель», фото 29 жовтня 2009 р.

М.М.Рудковського, який навчався у Відні з сином Олександра, Андрієм. У Батурині графа радо вітали генеральний директор заповідника Реброва Н.Б., заступник директора з наукової роботи Кіяшко Л.Г. та науковий колектив заповідника. Графа Олександра вразив насамперед відреставрований палац його предка К.Розумовського. Він емоційно відгукнувся на побачене, написавши в Книзі відгуків для почесних гостей: “З великою радістю я перебуваю сьо-

Календар визначних дат листопад — грудень

10 листопада 1709 р.
— день упокоєння Св. Дмитрія Ростовського

10 листопада 1764 р.
— указ Катерини II про ліквідацію гетьманства в Україні, утворення Малоросійської колегії

13 (2) листопада 1708 р.
— знищення російським військом під командуванням О.Меншикова гетьманської столиці Батурина

28 листопада
— День пам'яті жертв голодомору та політичних репресій

1 грудня 1618 р.
— Деулінське перемир'я між Річчю Посполитою і Московським царством, за яким Чернігово-Сіверщина відійшла до Польщі

24 грудня
— День працівників архівних установ

листопад — грудень 1620 р.
— відновлення православної митрополії, ліквідованої рішенням Берестейського уніатського собору 1576 р.

Фонд "Україна-3000" в Батурині

22 жовтня цього року голова наглядової ради Міжнародного благодійного фонду "Україна-3000" пані Катерина Ющенко відвідала Батурин. У заході також взяли участь заступник голови Чернігівської ОДА Н.Білоус, голова Бахмацької РДА М.Булах, Батуринський міський голова М.Івашенко, виконавчий директор Фонду "Приятелі дітей" Інна Тальянц, голова правління Фонду "Приятелі дітей", голова правління Фонду "Україна-3000" Олександр Максимчук. Візит шановних гостей розпочався з відвідин церкви Покрови Богородиці. Єпископ Чернігівський і Ніжинський Іларіон провів службу, присутні поставили свічки на честь Богородиці.

Далі гості попрямували до загальноосвітньої школи-інтернату. У супроводі директора школи Світлани Савченко пані Катерина оглянула заклад, відвідала заняття, оглянула навчальні класи, швейні майстерні, поспілкувалася з викладачами і дітьми. Її ознайомили з роботою школи, умовами проживання вихованців. Діти привітали гостей святковим концертом. Школа-інтернат безкоштовно отримала комплект сучасної української дитячої літератури, загалом близько 1000 книжок. Крім того, сертифікат на меблі для актового залу, набори для творчості, футбольні м'ячі та компакт-диски українських пісень та казок.

К. Ющенко з гостями та парафіянами Батуринської Свято-Покровської парафії, фото 22 жовтня 2009 р.

Також подарунки від фонду "Україна-3000" отримали Батуринська ЗОШ I-III

ст. та Батуринський дитячий садок "Віночок".

Справа Полікарпа Ющенка

Дню пам'яті жертв голодоморів і політичних репресій присвячується

Кілька років поспіль приїздить до заповідника уродженець Батурина, нині мешканець далекого Чикаго, меценат Микола Гнатювич Кочерга. Нова Батуринська церква Покрови Богородиці, подарунки дітям школи-інтернату, Батуринській районній лікарні № 2 і, звичайно, нашому закладу – ось неповний перелік благочинних справ пана Миколи. Диву даєшся як через стільки кривавих десятиліть людина пронесла генетично заковану любов до далекої і вже чужої Батьківщини, до людей, до рідної мови, до історії. І прагнення дістатися істини, якою б гіркою вона не була. Адже не з доброго дива полишила батьківська родина Україну в далекому 1942 році. Цьому передували жорстокі репресії радянської влади щодо цієї родини ще з 1917 і до початку 20-х років. Обидві родини мешкали в с.Красному тодішнього Конотопського повіту і по материнській, і по батьківській лінії були позбавлені майна, нажитого і примноженого не одним поколінням. Дід по батьку був конезаводчиком – розводив коней на продаж. А іншого діда розстріляли в 1922 році, як з'ясувалось під час роботи в архіві, навіть без документів, судових засідань та інших цивільно-законних "сентиментів".

Заповідник "Гетьманська столиця" проводить наукові дослідження різних історичних епох, в тому числі і на тему "Репресовані Батуринщини". В цьому сенсі науковий інтерес має і справа "заколотників" П.Ющенка, Д.Римаря, А.Нестеренка, адже вона типова для того часу.

Цю задокументовану справу (Ф.Р.1609, оп.1,спр.195) трьох "заколотників" знайдено співробітниками відділу науково-просвітницької роботи НІКЗ "Гетьманська столиця" в Обласному архіві Чернігівської області, але на диво вона закінчилась звільненням підозрюваних за відсутністю складу злочину.

В лютому 1919 року Краснянським ревтрибуналом Конотопського повіту було заарештовано за звинуваченням в "антисовєтском заговорі" трьох мешканців с.Красне, господарів, селян-"хлібопашців", як зазначив сам же ревтрибунал – П.Ющенко, Д.Римаря, А.Нестеренка. Мабуть, уже ніхто і ніколи не зможе розповісти про подробиці цієї справи, хоча 23 документи у справі яскраво засвідчують безглуздість і надуманість звинувачення злочинної влади.

З протоколів допитів довідуємося, що найстаршим (51 рік) і, очевидно, найзаможнішим був Полікарп Макарович Ющенко: мав 19 десятин землі і четверо дітей. В Римаря – всього 1 десятина на 10 душ сім'ї, в Нестеренка – 4 десятини.

Полікарпу було кинуте звинувачення в тому, що він допомагав гетьманському уряду (очевидно, П.Скоропадсько-го - авт.), надавши йому як допомогу 20 тисяч рублів (!!! – астрономічна сума на той час). Полікарп відкидає всі звинувачення і, сказавшись неписьменним, не підписує протокол допиту. Не менш алогічними були і звинувачення іншим двом "заколотникам", адже, очевидно, наприклад, що малоземельному Римарю радянська влада з її основним гаслом "Земля – селянам!" мала б бути до владі.

Мабуть, в кожній нормальної людини викличе співчуття підшите тут само

"прошеніє" дружини Д.Римаря, в якому вона розповідає, що, маючи на руках семеро неповнолітніх дітей, одне ще немовля, і стару немичну свекруху, просто не може забезпечити численну родину і слізно просить поважний трибунал про звільнення свого чоловіка з - під варті, з гарантією його прибуття на будь-які слідчі дії щодо цієї справи. Далі йде рішення ревтрибуналу про звільнення з-під варті за відсутністю складу злочину всіх трьох "заколотників" і довідка з Конотопської тюрми про звільнення. Загалом тоді їх протримали 2 місяці 20 днів.

Начебто все гарно виходить, але це ще не кінець історії. За свідченнями найменшої доньки, 12-річної на той час Надії (в дівочтві – Ющенко), в 1922 році пізно ввечері прийшли до їхньої хати активісти в шкірянках з маузерами, схопили батька, вивели за село і все ж таки розстріляли. Без суду і слідства. Без звинувачення, без протоколів і документів. Просто за те, що був Господарем, любив землю, працював в поті чола, і вже цим був потенційною загрозою злочинній владі.

Яка доля трьох старших дітей і дружини Полікарпа – невідомо. Найменшу Надію виховав дідуся.

Далі вихор історії закружляв з людською силою, ламаючи долі, розлучаючи рідних людей один з одним, з рідним корінням, з Батьківщиною.

Через 88 років вже інша держава, незалежна Україна, згідно із Законом України "Про реабілітацію жертв політичних репресій" реабілітувала Полікарпа Ющенка та інших "спільників" за відсутністю складу злочину.

Підготувала Н. Сердюк

Нідсутки сезону 2009 року

Марина Герасько

науковий співробітник заповідника "Гетьманська столиця"

Вже 15 років Батурич у серпні місяці неможливо уявити без археологічних досліджень. У цьому році археологи продовжували виконувати Указ Президента України В.А.Ющенка від 21 листопада 2007 р. №1131/2007 "Про деякі питання розвитку Національного історико-культурного заповідника "Гетьманська столиця" та селища Батурич" щодо проведення комплексу археологічних досліджень, у тому числі створення при Чернігівському державному педагогічному університеті імені Т.Г. Шевченка Батуринської постійно діючої археологічної експедиції та міжнародної Школи молодих археологів.

Завданням цьогорічних археологічних досліджень на території Троїцького собору було відкриття площі на відстані 5 метрів від стін фундаментів споруд і підготовка даної території до відбудови собору. На Гончарівці ж метою було ви-

Дослідження решток палацу І. Мазепи на Гончарівці, фото, серпень 2009 р.

Дослідження сходів підвального приміщення палацу І. Мазепи на Гончарівці, фото серпень 2009 р.

явлення центральної осової перемички палацу І.С.Мазепи, а також дослідження решток споруди, яку було знайдено у південному напрямку від палацу.

Біля стін Троїцького собору зафіксовано 65 різночасових поховань, серед них переважають дорослі, більшість були поховані у трунах. Знахідок у похованнях надзвичайно мало, адже культурний шар над ними було знято минулого року. Лише в одному дитячому похованні було виявлено хрестик, крім нього є ще і цвяхи від трун, підкови на чоботи, а також залишки взуття. Знайдено також фрагменти скла, кераміки. Окремо можна відмітити наконечник стріли та фрагмент крученого браслету, що їх відносять до давньоруського часу і трапляються вони у різних районах Ба-

турина. Виявлено монету, стан збереженості якої не дозволяє її датувати. Проте, судячи з розмірів і глибини, на якій вона знайдена, та враховуючи аналогічні знахідки минулих археологічних сезонів, найімовірніше, це польський півторагрошовик.

У цьому сезоні на території заміської резиденції гетьмана І.Мазепи Гончарівки було розбито три розкопки.

На місці розміщення гетьманського палацу знайдено сходи до підвалу. Це свідчить про існування приміщення під гетьманським палацом, що повністю копіює його периметр під землею. Виявлено багато архітектурних деталей споруди. Знайдено дерев'яну перев'язку сходового коридору у північній частині прибудови.

У будівельному смітті студенти-археологи знайшли уламки лекальної цегли із зовнішнього декору. Це карнизи, півколони, капітелі. Виявлено багато фасадної кераміки, а також фрагментів нових типів кахлів, що в перспективі будуть новими темами для досліджень.

За висновками проф. В.Мезенцева (Торонтський університет, Канада), в південному напрямку від палацу існувала споруда довжиною, можливо, до 30 метрів. Цей висновок професор зробив після дослідження досить глибокого її котловану. Виявлено у ньому багато цегляного буту, нові архітектурні деталі, до яких можна віднести сегмент півколони, фрагменти близько 40 типів кахлів, частини підлогової плитки, шестигранної, видовженої форми, товщиною до 3-4 сантиметрів, з поливою червоно-коричневого та бірюзового кольорів, та керамічних фасадних розеток, якими була оздоблена будівля ззовні.

Проводилися дослідження і на бастіоні, де вивчали структуру цього земляного укріплення. Розкоп характерний нечисельністю знахідок. Однак виявлені фрагменти ліпної кераміки слов'янського періоду, що потрапили в насип бастіону з культурного шару. Залишків споруд на цьому розкопі не знайдено. Та все ж відсутність індивідуальних знахідок – це теж вагомий результат для дослідників.

Завдання, які стояли перед дослідниками на цей сезон, виконані в повній мірі. Дякуючи експедиції, з кожним роком ми дізнаємося все більше як про цікаві, так і про трагічні сторінки свого рідного міста. Проте багато невідомого ще залишається в потужних шарах батуринської землі. Тож маємо надію, що слава історія Батурина буде досліджуватися археологами і далі, а студенти своєю цікавою і нелегкою працею внесуть лепту в її вивчення.

Заповідник висловлює подяку Канадському Інституту українських студій та Чернігівській обласній державній адміністрації за фінансування археологічних досліджень в Батурині в цьому році.

Сучасне і минуле

Лісопилля гасів К.Розумовського

Микола Терех
завідуючий відділом
„Цитадель” НІКЗ
„Гетьманська столиця”

На долю останнього гетьмана Лівобережної України К.Г.Розумовського випала нелегка і водночас відповідальна місія: відродити Батурин, підняти його з руїн, з пилу забуття, піднести до належного державного рівня. А для цього необхідна була велика кількість будівельних матеріалів, яких в околицях Батурина завжди було багато.

Григорій Теплов, який відповідав за розбудову Батурина, першочергово хоче збудувати лісопилку, її в той час ще називали тартак, тертичне підприємство, водяний машинний пиляльний млин, пиляльний завод, машинна фабрика.

Будувати лісопилку розпочали у 1751 році. За її будівництво та роботу з 1752 по 1755 рр. відповідав батуринський сотник Дмитро Климентійович Стожок. Фахівцем при будівництві був відомий інженер того часу Іван Фрідріхович Гіршберг (Гіршбергер), німець за походженням.

Будували машинний пиляльний млин

не тільки місцеві тесляри та столяри, а й спеціалісти з інших сотень. Наприклад, в кінці 1751 року з сотень Чернігівського полку були направлені чотири столяра.

В серпні 1752 року з батуринських запасів взято 3880 пиляних колод по шести відпускних ордерах. Як бачимо, лісопилка з серпня 1752 року працює і вже розпочинає відпускати пиломатеріал для інших будов Батурина.

З кожним роком лісопилка збільшує кількість пиляного лісоматеріалу. Так, з 1752 по 1757 роки було виготовлено більше 50 000 штук дощок, що у середньому складає більше 10 000 дощок на рік. Брус, дошку різної товщини, обопали застосовували не тільки для будівництва в Батурині, а й для будов Глухова, Козельця, Дочинського хутора. У 1754 році з Батурина до Козельця на 40 підводах перевозять липові дошки та краєжі, які потрібні для різьбярської роботи.

Того разу було перевезено 114 дощок довжиною 3 сажні (6,39 м) і товщиною 1 цаль (2,5 см). Саме козельські майстри виготовили іконостас для Глухівської дворової церкви з батуринських липових дощок. Він був перевезений у травні 1754 року до Глухова на 20 підводах. Пиломатеріал з Батурина використовують при будівництві собору Різдва Богородиці з дзвіницею в Козельці (1752-1763), який будують на кошти Наталії Дем'янівни Розумовської. Іконостас для

собору також був виготовлений із батуринських липових дощок у Козельці. Продукцію із батуринської лісопилки застосовують і для приватних будов. Так, у 1756 році пиломатеріал використовують при зведенні власного будинку Наталії Дем'янівни та для впорядкування її садиби у Дочинському хуторі, що в 14 верстах від Батурина.

У тому самому 1754 році 88 підвод для Глухова загрузили 86 дощок товщиною 1 цаль, а решту товщиною в 1,5 цалі в кількості "скільки змогу повести".

Будівельний ліс Теплов розшукував по всій залісненій території Малоросії. Наприклад, для відбудови гетьманського будинку в Батурині на балки та маурлат під стропила, ліс було знайдено в Перелюбській пущі Чернігівського полку, за 150 верст від Батурина. Ліс також возили з Новгород-Сіверської та Сосницької сотень.

У 1759 році до лісопилки ввозять: соснових колод — 6510 штук, дубових — 195 штук, липових — 180 штук, тесу — 4010 штук та дранки більше 40000 штук. Цей куплений ліс перевозили 300 підвод, запряжених волами.

У 1765 році "славная водяная мельница" згоріла. Про її подальшу долю, документів не вдалось знайти. Можливо, лісопилка і була відремонтована, адже будівництво в Батурині продовжувалось.

Юлія Блажко
науковий співробітник
заповідника
„Гетьманська столиця”

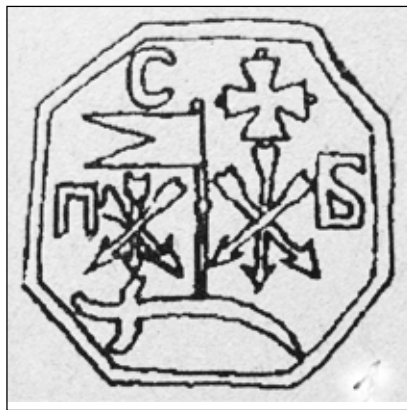
Станово-територіальне, суспільно-політичне утворення державного типу — Військо Запорізьке більш відоме у науці під назвою "Українська козацька гетьманська держава XVII—XVIII ст.", або Гетьманщина, мало власний полково-сотенний поділ. Полк і сотня в ньому виступали одночасно як військовий підрозділ, територіальна одиниця, фінансовий та судовий округ.

Лівобережна Україна у своєму адміністративному відношенні мала 10 полків, які формувались із сотень. Їх кількість у полках не була однаковою: в одних із них налічувалося 7 – 8 сотень, а в інших – близько 20.

Очолював сотенну адміністрацію сотник, атрибутом влади якого була хоругва. Його найближчими помічниками були отамани – городовий, сотенний, курінний. До складу сотенного правління входили також писар, осавул, хорунжий. Сотенна старшина підлягала гетьманській і полкової адміністрації, але наперед полковникові. Вона також виконувала військові та адміністративні функції.

В окремих полках сотню вилучали з під юрисдикції полковника і передавали у безпосередню підлеглість гетьманові або Генеральній військовій канцелярії. Такий статус мала Батуринська сотня, оскільки з 1669 року Батурин – це гетьманська столиця.

Батуринська сотня

Печатка Батуринської сотні

Як складова одиниця і важлива ланка адміністративно-територіального устрою Батуринська сотня займала територію по обидва береги р. Сейм на захід від Конотопської. Її землі були виключно або піщаними, або болотистими, а на правому березі росли густі ліси. До сотні входило 9 сіл та одне місто: Батурин, села Атюша, Красне, Ксьондзівка, Мельня, Митченки, Обмачево, Пальчики, Тростянка, Матіївка. З Присяжних книг 1654 р. дізнаємося, що деякі села мали таку кількість населення: Обмачево – козаків – 86, міщан – 94 домогосподарств; Митченки – козаків – 155, міщан – 187; Красне – козаків – 67 дворів і міщан – 160 дворів.

У 1648 році Батурин став центром

сотні Чернігівського полку. Після Зборівського договору 16 жовтня 1649 року у реєстрі війська Б.Хмельницького згадується Чернігівський полк, до складу якого входило 7 сотень, серед яких і Батуринська на чолі з сотником Степаном Окшою у складі 99 козаків.

З підпорядкуванням сотні Ніжинському полку 1654 року її уряд очолює Савелій Михайлович або Сава Мішуренко. Звичайно, це одна й та сама людина. У 1664 році Батуринську сотню очолює Фома Михайлович Гнилозубенко. Протягом гетьманування Дем'яна Многогрішного сотником у джерелах зазначається Григорій Коровка-Вольський (1669 – 1672 рр.). О. Лазаревський у праці "Описание Старой Малороссии. Полк Нежинский" характеризує його як людину близьку до гетьмана. Однак після усунення від влади Многогрішного Коровка перейшов на бік змовників і спочатку отримує уряд генерального бунчужного, а потім — Стародубського полковника.

За часів гетьманування Івана Самойловича батуринськими сотниками були Василь Семенович Болдаковський (1673 р.) та Ярема Андрій (1676 – 1689 рр.). Болдаковський належав до незначної кількості "російської шляхти", яка залишилась після війни Б.Хмельницького. За універсалом Ю.Хмельницького 1660 року він отримав село Рогоща. І.Самойлович добре знав Болдаковського з часів свого чернігівського полковництва і перевів його на уряд батуринського сотника. На жаль, знайти детальну інформацію про Ярему Андрійова не вдалося. Після усунення від гетьманства

Видатні постаті

**Наталія
Сушко**

науковий співробітник
заповідника
„Гетьманська
столиця”

Історичне минуле Батурина завжди привертало до себе увагу відомих істориків, дослідників, краєзнавців. Долею колишньої столиці Лівобережної України захоплювався і видатний історик та археограф О.М. Лазаревський. Цьогоріч виповнюється 175-та річниця від дня народження Олександра Матвійовича. Без сумніву, він був і лишається непересячною, знаковою постаттю українського історіографічного процесу другої половини XIX – початку XX ст. О.М. Лазаревський належить до тих українських істориків, хто ретельно вивчав історію Лівобережної України другої половини XVII – XVIII ст.

Видатний український історик М. Грушевський поставив О. Лазаревського в один ряд із М. Костомаровим та В. Антоновичем, підкресливши, що імена саме цих учених „ясніють в історії цього періоду нашої науки – вони надавали їй тон, пробивали перші міни наукових дослідів у минульшість України і вказували дороги цілому поколінню робітників”.

Народився О.М. Лазаревський 8 червня 1834 року у с. Гирявці Чернігівської губернії (нині с. Шевченкове Конотопського р-ну Сумської області), поблизу міста Конотопа у небагатій дворянській родині козацького походження.

Перше знайомство з колишньою гетьманською столицею відбулося 24 лютого 1846 року, коли Олександр вирушає зі старшим братом Василем на навчання до Санкт-Петербурга. „На протоці від річки Шовковці під Батурином віз їхній провалився під лід, але все закінчилося благополучно” (зі спогадів А.А. Лазаревського). З чисельних розповідей О. Лазаревський довідався, що Батурин мав неабияке історичне значення. Саме тому колишня столиця Лівобережної України і привертала увагу майбутнього видатного дослідника. Важливу роль у формуванні світогляду Олександра відіграв саме його батько, Матвій Ілліч, адже від нього Олександр Матвійович і унаслідовав зацікавленість минулими Батурина.

Матвій Лазаревський залишив своїм дітям щоденники, які він назвав „Пам’яті

Лазаревський і Батури

О.М. Лазаревський,
(1834 - 1902)

мої”, записуючи там історичні і курйозні факти із життя України. В одному зі щоденників він записав, що гетьман України К.Г. Розумовський помер у 1803 році, похований у Батурині, в церкві Воскресіння Христового. Гробниця його була прикрашена чудовим мармуровим пам’ятником.

Також батько видатного історика зробив запис у своєму щоденнику, що в 1819 році син К. Г. Розумовського, Андрій, приїхав із Відня в Батурин разом із молодшою дружиною, особисто оглядає свої села і помістя в Конотопській волості. Андрій Кирилович, бажаючи познайомити свою дружину з місцевим дворянством, давав званий обід. „Я (тобто Матвій Ілліч) мав честь за столом світлішого князя бути запрошеним.”

Матвій Лазаревський був знайомий із Степаном Великданом, спадкоємцем відомого пасічника Петра Прокоповича. Олександрові батько розповідав, що відвідував пасічника на хуторі, який знаходився біля села Пальчики, за вісім кілометрів від Батурина.

У 1878 році Олександр Матвійович відвідав Батурин, оглянувши будинок Кочубея, він відмітив, що будівля спотворена невмілим реставратором.

Родина Лазаревських досить часто приїздила до Батурина, спілкувалася як з видатними людьми, так і з місцевими старожилами. Їхні розповіді були захоплюючими, вони хвилювали душу юного Олександра — можливо, саме тому значна частина наукових праць пов’язана з колишньою столицею Лівобережної України.

О.М. Лазаревський — автор численних праць з історії Лівобережної України XVII століття, в тому числі і Чернігівщини. Серед них — „Замітки про Мазепу” (1898), „Тепловка. Сторінки із історії старого Батурина”, „Замітки про портрети Мазепи”, „Записки про останні роки життя графа А.К. Розумовського в Малоросії, його смерть та похорони”, „Опис старої Малоросії. Полк Ніжинський”, „Шабля Мазепи”, „Кочубей, Мазепа і Мотря Кочубей; Мазепа і Кочубей”.

Окремий нарис О. Лазаревського присвячений історії безпосередньо Батурина. Учений навів документальні свідчення про те, як саме виглядало місто в різний час (з літопису Самійла Величка, з подорожніх нотаток старця Леонтія, з доносу В. Кочубея на І. Мазепу, тощо). На підставі нових джерел він детально розглянув історію захоплення міста в 1708 році військами Олександра Меншикова, зруйнування укріплень та страту його захисників.

Опис розореного міста О. Лазаревський подав, спираючись на відомості Лизогубівського та Чернігівського літописів. Історик зробив такий загальний висновок, що у 1726 році саме місто Батурин, після його розорення, залишалося спустошеним, а колишня його населення, разом із частиною нового, розміщувалося по слободах, які існували раніше.

Дослідження Олександра Матвійовича Лазаревського зробили значний внесок до вивчення історії Чернігівщини зокрема. Саме вони складають унікальний візерунок епохи, який залишається в пам’яті прийдешніх поколінь.

До нашого часу збереглася світла пам’ять про видатного науковця. Його ім’я присвоєно Конотопському краєзнавчому музею у 2004 році.

У 2009 році на базі Чернігівського державного історичного університету імені Т.Г. Шевченка було засновано інститут історії, етнології та правознавства імені О.М. Лазаревського.

І.Самойловича його наступник, І.Мазепа, на місце сотника підшукав гідну кандидатуру. Гетьман мав повністю розраховувати на цю людину, бути впевненим у її надійності, незрадливості. Усім цим вимогам відповідав Дмитро Нестеренко. Він був сином лубенського полковника Андрія Нестеренка. У документах 1688 року Дмитро Нестеренко вперше згадується як батуринський сотник. Часто він їздив на Запорізьку Січ з гетьманськими листами і жалуваннями. Виконував Нестеренко і дипломатичні завдання. Так, 26 листопада 1696 року гетьман відправив його з Петром Волошиним з донесенням до царів про ситуацію на півдні України.

Дмитро Нестеренко з Батуринською сотнею був залишений І.Мазепою для захисту столиці. Разом із полковником Дмитром Чечелем сотник очолював

Батуринська сотня в поході,
худ. Ю.Сивирин, 2005 р.

оборону міста від вояків Олександра Меншикова. Після штурму Батурина його схопили і стратили в Глухові.

Проіснувала Батуринська сотня до 1782 року, і останнім її сотником був Микита Смяловський. Згідно з законом „Учредження о губерниях” цього самого року Лівобережна Україна була розділена на три намісництва: Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське, які, в свою чергу, ділились на комісарства. До Батуринського комісарства входили: Прохорівська, Борзенська, Шаповалівська, Батуринська, Новомлинська, Бахмацька, Попівська, Конотопська, Коропська сотні. Полкові та сотенні міста стали називатись губернськими, повітовими, волосними. Чернігівську губернію поділили на 12 повітів, Батуринська волость стала підпорядковуватись Конотопському повіту.

13 листопада

Наталія Сердюк

завідуюча відділом науково-просвітницької роботи заповідника "Гетьманська столиця"

Не можна забути

13 листопада цього року на Цитаделі Батуриної фортеці відбулася панахида по героїчно загиблим в листопаді 1708 року захисникам Батурина.

301 рік тому в історії України сталася трагічна подія, яка знищила не тільки 14 тисяч православних душ, а й квітуче місто-столицю, по великому рахунку – українську державність. Наслідки цієї трагедії відлунюють і донині – нашим непростим сьогоденням, відставанням від цивілізованих європейських держав. Збереження національної пам'яті, її популяризація — головне завдання Національного заповідника "Гетьманська столиця". Тому не випадково на цій панахиді серед присутніх було найбільше саме працівників заповідника на чолі з дирекцією. Також до Пам'ятника героїчним оборонцям Батурина на Цитаделі приїхали вклонитися представники Бахмацької райдержадміністрації та інтелігенція міста.

У зв'язку з загальноукраїнським карантинном і заборонаю масових заходів цьогорічне вшанування відбулося в значно скромніших масштабах.

Панахиду провів отець Роман (Кривко), настоятель Батуриної церкви Покрови Богородиці. Біля пам'ятника було запалено лампади, до його підніжжя покладено живі квіти як символ незнищенності історичної правди.

Панахида біля Пам'ятника жертвам Батуриної трагедії 1708 р.
фото 13 листопада 2009 р.

Сучасне і минуле

Наталія Дробязко

завідуюча відділом «Будинок Генерального судді В.Кочубея» заповідника «Гетьманська столиця»

Батуриноский бунтар

Для здійснення державних планів у кожного з керманців поряд мали бути однодумці, саме про одну з таких постатей і буде наша розповідь.

Григорій Карпович Долинський — небуденна людина, яка здобула собі славу "бунтаря." Народився він в українській патріотичній родині. Його дід, Яків Іванович Долинський, "дворянин" гетьмана І.Мазепи, потім сотник Батуриної сотні, батько, Карпо Якович — бунчуковий товариш, помер від ран в 1727 році під час Сулацького походу. Вихований на родинних традиціях, в козацькому дусі та любові до рідного краю формувався його характер.

Орієнтовна дата народження 1722 рік, службова кар'єра канцеляриста у Ніжинській полковій канцелярії розпочинається в 1739 році. За старанність у роботі він незабаром отримує підвищення по службі і в 1741 році стає військовим канцеляристом при Генеральній Військовій Канцелярії, а з 1754 року — стає першим Ніжинським осавулом. Проте головна служба Григорія Карповича проходила при гетьмані Кириллі Григоровичі Розумовському. За вказівкою останнього в 1754 р. Г.Долинський як дипломат їде на Запорізьку Січ до кошового отамана "по указній надобности". В 1755 — 1760 рр. він був "директор почт, учреждений по контракту от Глухова до Киє-

ва", "в якій поверненні будучи, трудился всепрележнейше, учреждая экономические порядки ко избереженію казенных денег, через что учинил прибыли Малороссійскому скарбу до 8000 рублей". К. Розумовський, розбудовуючи Батурина, створює комісію "експедицію національного Батуринаського строєнія", до складу якої входить і Григорій Карпович. В 1762 р. Г.Долинський, виконуючи обов'язки "главного економа" при гетьмані, дістає чин бунчукового товариша, а з 1764 р. стає підкоморієм Батуриноского повіту і на цій посаді залишається до 1779 р.

10 листопада 1764 р. за Указом імператриці Катерини II гетьманство на Україні було скасоване. Кирило Розумовський з численною родиною їде за кордон, та на рідній землі залишаються кращі представники українського громадянства. Основне питання, котре їх хвилювало — це справа державно-правового становища України та відновлення гетьманату. 29 березня 1767 року зібралось Ніжинське та Батуриноске шляхетство для виборів депутата до Законодавчої Комісії і ухвалило в своєму наказі просити дозволу обрати гетьмана. Лідером цього шляхетства був батуриноский підкоморій Григорій Долинський, якого і обрали депутатом. Багато зусиль потрібно було роздратованому графу Петру Румянцеву та московському уряду, щоб скасувати вибори Г. Долинського. На неслужняних виборців наклали штраф у розмірі 550 карбованців, звільнили від посад, крім того, всі вони були віддані до військового або цивільного суду. Однак зламати патріотичний дух бунтарів не

вдалось. Обвинувачені були засуджені до жорстоких покарань, дехто навіть до страти на горло, замінені на довічне заслання. Григорія Карповича позбавили усіх прав і заслали на довічне ув'язнення. Згодом російський уряд скасував цей жорстокий і безглуздий вирок та амністував засуджених. Г.Долинський знову виконує обов'язки Батуриноского підкоморія, а в 1779 році отримує чин надвірного радника.

На цьому кар'єра його не завершується — в 1784 році його призначили головою І департаменту Новгород - Сіверського Верхнього Земського Суду, а в 1787 р. нагороджений орденом св. Володимира IV ступеня. В урядових колах і в громадськості він посідав дуже поважне місце. Григорій Карпович мав широкі родинні й особисті зв'язки і на Україні, і в Петербурзі, а ще добрі маєтки в Коропському, Кролевецькому, Борзнянському, Лохвицькому повітах. І можна було б думати, що на схилі своїх років колишній "бунтар" змирився і визнав новий порядок, але ж ні. І цьому є яскравий приклад. У 1786 — 87 роках новгородсіверське дворянство готувалось до зустрічі Катерини II і витрало на це чималі кошти, Григорій Карпович один з небагатьох хто відмовився взяти у цьому участь, свідомо розуміючи: "... кто из господ дворян ослушным или нерадивым оказался, таковой подвергает честь, жизнь и имене свое опасности". Так пройшло цікаве, мужнє й незламне життя славного українського патріота. Він помер в 1799 році і похований у своєму маєтку в с. Курені Бахмацького району.

Грошовий обіг Гетьманщини

Олена Харченко

науковий співробітник заповідника "Гетьманська столиця"

Однією з найцікавіших сторінок нашої минувшини по праву залишається історія Гетьманщини. Невимовне захоплення викликає потужна держава, що функціонувала на Лівобережжі – її досконалий полково-сотенний устрій, добре організоване військо, незаперечний авторитет гетьманської булави. Та от цікавий парадокс мав місце в XVII ст. — в Гетьманщині не відбувалося карбування власної монети (хоча з приводу цього деякі видатні науковці мають сумніви).

Гетьманщина постійно перебувала під впливом інших країн: Великого Князівства Литовського, Речі Посполитої, Московського Царства, і таким чином потрапляли в сферу їх грошового обігу. Так, жителям Лівобережжя доводилося користуватися іноземними грошовими одиницями. Проте, незважаючи на відсутність власної монети, ця держава посідала чільне місце на міжнародній арені.

Протягом XIV - XVII ст. грошове господарство Гетьманщини було орієнтоване на традиції використання західної монети. Тут в обігу були гроші різних країн: крім польських і литовських, німецькі (прусські, бранденбурзькі, люнебурзькі), шведські, голландські, австрійські, італійські, датські та ін. Оскільки до возз'єднання з Росією (1654 р.) українські землі перебували в сфері грошового обігу Речі Посполитої, де панував хаос, така сама ситуація склалася і на Лівобережжі. Хоча Російська держава прагнула викоринити іноземну монету з підвладних їй територій і замінити її власною, цей процес був досить тривалим і завершився лише в 30-х роках XVIII ст. А доти населення Лівобережжя користувалося переважно західноєвропейською монетою, головним чином карбування Речі Посполитої. Як саме здійснювали рахунок наші предки в XVII ст.? Лічили монети на золоті і копи. Зокрема, в писемних

Швейцарський талер 1622 р., з колекції заповідника

джерела згадується, що Іван Мазепа на відбудову дерев'яних Воскресінської та Покровської церков у Батурині виділив 15 000 золотих. За порушення торговельної угоди в Ніжині в 1657 р. сплачено штраф у 200 "коп литовських" (тобто литовської монети). Золотий і копа представляли лічильні одиниці, розміром в 60 і 30 грошей.

Характерним явищем для XVII ст. була система змішаної грошової лічби. Під цим терміном розуміють такі способи: гроші лічать одноразово і по-польському (на золоті), і по-литовському (на копи); польську монету рахують по-литовському, і навпаки, литовську по-польському. Чільне місце в системі змішаної грошової лічби займали талери. Вони виступали не лише як найавторитетніша високоякісна монета на Лівобережжі, а й слугували ще одиницею грошового рахунку. На них найчастіше лічили дрібну монету (наприклад, півторагрошовики). Зокрема, на території Батурина було знайдено два талери, датовані 1622 р. і 1647 р. В часи гетьманування І.Мазепа за 100 талерів можна було придбати гармату, а в 1717р. в Острі за таку суму купили млина. Також на території Батурина були знайдені монети Речі Посполитої, Московської держави, Швейцарії: трояк коронний (вартість 3 гроша), півторак коронний (1,5 гроша), орт (0,4 талера), тимф (тридцятигрошова напівсрібна монета), шос-

так (6 грошів), боратинка, які складали типовий набір українського ринку тих часів. 1 листопада 1687 р. у Батурині відбувся розподіл конфіскованого в І.Самойловича майна. Після проведених підрахунків виявилось, що до російської столиці мало бути відправлено 2458 золотих червоних, 23725 єфимків, 1145 левків тощо. Тож дві останні грошові одиниці також можемо додати до переліку найбільш вживаних у тогочасних розрахунках. Єфимки представляли собою західноєвропейські талери із царськими клеймами-контрамарками, які були введені в обіг на початку 1655 р. і знайшли прихильність серед українського населення. Левки або леви, які доволі часто згадуються у козацько-старшинських літописах, також являють собою досить цікавий екземпляр грошового обігу. Більшість учених вважають ці монети нідерландськими левендальдерами, на яких зображували лева. Вони схожі на талери, але карбувалися з гіршого срібла й прирівнювалися до 50 російських копійок (тоді як талер — до 60 коп.). Деякі вчені вбачають у левах османські п'ястри — турецькі срібні монети, які карбувалися з XVII ст. за типом песо. Московський уряд, розуміючи повну незалежність грошового ринку Гетьманщини від Росії, приймав заходи щодо зміни даної ситуації. Були проведені грошові реформи — Олексія Михайловича 1654 р. та Петра I 1700-1718 рр. Остання передбачала об'єднання російського та українського монетного ринків на основі обігу нової загальнодержавної монети. Основні номінали цієї системи від мідної полушки до срібного карбованця були випущені в обіг з 1700 по 1704р. і набули широкого поширення на українських землях. Так, Самійло Величко пише, що Петро I "послі баталії Полтавської зо Шведом монету старовичную польскую зо всеї Малої Росії, то єсть леви, орлянки, четвертки, полталярки, орти, тимфи, шостаки, шаги, чеши, осьмаки і лядськії зо всеї Малої Росії вивел і вигубів...", а на то місто мідної і срібної наповнив Малую Росію монетою...". Реформа дала можливість російському уряду розпочати планомірний наступ на іноземну грошову одиницю в обігу Лівобережної України. Проте західноєвропейські кошти продовжували співіснувати з московськими.

До вашої книжкової полиці

Наталія Сердюк

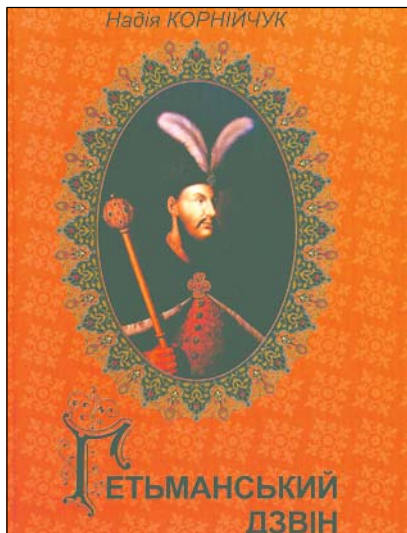
завідуюча відділом науково-просвітницької роботи заповідника "Гетьманська столиця"

Нещодавно в Луцьку, у ВАТ "Волинська обласна друкарня", вийшла книга Корнійчук Н.Ф. "Гетьманський дзвін". В новій книзі — історичному лірико-драматичному романі-драмі авторки відображено героїзм і трагізм українського народу Мазепинської доби, що перекликається з сучасною епохою. Наприклад, пафосне авторське :

Минувшину — хіба ж годиться
Черпати з вуст лише чужинця?

перегукується з висловом Президента на Мазепинському вечорі в Національній опері: "Треба дивитися на свою історію своїми очима."

Ліричний герой Надії Корнійчук напрочуд вияскравлений, зрозумілий, зображений у найрізноманітніших життєвих ситу-

аціях. Найперше, це звичайно державний діяч європейського, якщо не світового, масштабу, і закоханий чоловік, серця якого торкнулося пізніше кохання. Іван Мазепа — лицар, котрий іде боронити прекрасну даму і рідну Україну.

Сама авторка в інтерв'ю одній з волинських газет так говорить про час, в який ми живемо: "Це досвіток, коли можна відверто говорити про такого мужа державності як українського гетьмана Івана Мазепу; прагнення змити з його честі та імені ту чорну пляму, накинута нашими і чужими ворогами, що сотні літ давила нашу українську совість."

Книга "Гетьманський дзвін" — тому підтвердження. На жаль, через фінансові причини твір вийшов невеликим тиражем. Прочитати його можна в бібліотеці НІКЗ "Гетьманська столиця", придбати в книгарнях міст Луцька, Львова та Івано-Франківська.

Титульна сторінка книги "Гетьманський дзвін"

Наші інтерв'ю

Трагедія

На запрошення Президента України В.А. Ющенко з Австрії до Батурина прибули нащадок роду Розумовських Григор Розумовський з родиною. Скориставшись нагодою, редакція газети "Слово Гетьманської столиці" в особі Сердюк Н. взяла інтерв'ю у дорогого гостя.

— Від імені заповідника "Гетьманська столиця" рада вітати Вас, пане Григоре, в цей знаковий святковий день в Батурині.

— Я і моя родина також вітають вас з святом Незалежності України і з відкриттям палацу К.Розумовського.

— Чи дотрималась міжнародного етикету, звернувшись до Вас "пане", чи, можливо, правильно буде звертатись якимось інакше?

— Всі попередні покоління моїх предків зробили все можливе, щоб зберегти графський титул, тому на офіційних прийомах звичайно до мене звертаються саме так. Але загальною тенденцією на Заході (окрім хіба що консервативної Великої Британії) є демократизація суспільства і поступове нівелювання соціальних відмінностей між громадянами. Зараз я запрошений на це свято як приватна особа, тому можете звертатись до мене так, як прийнято у Вас.

— Ваше генеалогічне древо досліджене нашими науковими співробітниками, навіть опубліковане в одному науковому збірнику, але для читачів газети скажіть, будь-ласка, ким ви приходитеся останньому гетьману України К.Розумовському?

— Я є правнуком гетьмана і графа К.Розумовського в 6-му поколінні по лінії сина Григорія.

— Коли Ви вперше приїхали в Україну?

— В 1989-му. Я завжди був прихильний до України і останні 20 років відвідую історичну батьківщину кожного року.

— А в Батурині коли вперше побували?

— В 2005 році, також був і в минулому році. Давно спілкуюсь з заповідником, тепер електронною поштою.

— Так, ми навіть опублікували один з Ваших листів до заповідника в минулому номері газети. Чи спілкуєтесь Ви з іншими нащадками родини Розумовських, чи немає між вами конкуренції?

— Нащадків Розумовських залишилось не так багато, двюрідний брат Андрій, двюрідна сестра Тетяна, яка проживає в Аргентині. Конкуренції немає, я — шеф всіх Розумовських. (Сміється.)

Граф Г.Розумовський в Батурині, фото 22 серпня 2009 р.

Спілкуємося ми з ними рідко, в основному телефоном, тому що всі ми люди зайняті.

— До речі, який у Вас фах, чим займаєтесь?

— Я вивчав історію середніх віків та новітню історію, зараз працюю консультантом-політологом. Дружина займається домашнім господарством і вихованням чотирьох доньок.

— Як Ви оцінюєте, в кількох словах, внесок свого прадіда в історію України?

— Йому вдалося майже неможливе — повернути до Батурина гетьманську столицю після того, як вона стала символом спротиву Москві, була знищена дощенту меншиковськими військами. Друге піднесення Батурина, розвиток мануфактурного виробництва, судова та військова реформи — все це, безперечно, заслуга гетьмана К.Розумовського. На жаль, відчайдушна спроба Кирила затвердити гетьманат і статус столиці за Батурином була знівельована Катериною II. Подальший розвиток родини Розумовських став можливим тільки як вельмож Російської імперії. Забуття Батурина і занедбання палацу Кирила Розумовського входило в імперські плани. І небезпечно було цим планам перешкоджати. Не будучи громадянином України, я щиро радий за її сьогоднішній поступ як незалежної держави і, звичайно, за цю прекрасну реставрацію перлини архітектури — палацу К.Розумовського.

— У Вас не виникало бажання

заявити про свої права на власність щодо палацу?

— Можливо, але як подумаю, скільки це прибирання!.. (Сміється.) Я дуже радий, що доля нарешті посміхнулася палацу і вважаю, що сучасне його пристосування під музей є найбільш правильним і справедливим.

— Сьогодні, наскільки мені відомо, Ви плануєте подарувати цьому музею безцінну річ з родинної колекції?

— Так, це шабля, фамільна цінність, яку я успадкував від своїх батьків і якій не менше, ніж 200 років.

— Низький уклін Вам від заповідника, і не побоюся сказати, від усього українського народу за Ваш вчинок. Ця шабля займе найпочесніше місце в експозиції палацу К.Розумовського.

— Постать Вашого прадіда оповита безліччю легенд. Яка Вам найбільш до вподоби?

— Мені подобається легенда про велике серце Кирила Розумовського, його доброту до простих селян, яка інколи межувала з марнотратством. Адже недаремно його серце в склепі Батуринської церкви-усипальниці було забальзамоване окремо від тіла.

— Так, у фондах заповідника є навіть копія протоколу про відкриття склепу, де згадується про цей факт. Чи відчуваєте Ви духовний зв'язок з Україною, чи виховуєте в такому ж дусі своїх доньок?

— Так, я ревно слідкую за розвитком подій в Україні і щиро співчуваю їй у справі розбудови її державності, як Розумовський і як політолог. Наразі вивчаю українську мову, вже добре її розумію, але поки що не володію нею розмовно. Доньок виховую у повазі, по-перше, до родинної історії, а потім — до України, адже все це взаємно пов'язано.

— Чи не виникало бажання переїхати до України?

— Так, але реально це майже неможливо, та й чи потрібно?.. Дружина — австрійка, дівчатка ходять до школи з німецькою мовою викладання, рідною для них. Шість поколінь, прожитих в Австрії, зробили її рідною для нас. Звичайно, ми пишаємося славетними предками і намагаємося зберегти історію родини, але переїзд до України не плануємо.

— Я Вам щиро дякую за цікаве спілкування. Бажаю здоров'я і наснаги. Завжди раді Вам і Вашій родині в Батурині.

— Я, в свою чергу, бажаю вашому колективу успіхів у роботі, творчого натхнення, злагоди в сім'ях і, звичайно, популярності новому музею. В добру путь!

Газета «Слово Гетьманської столиці»

Засновник і видавець - Батуринський державний історико-культурний заповідник "Гетьманська столиця"

Свідцтво про реєстрацію

№ ЧГ 352-08, від 28.07.2006р.

Адреса редакції: 16512, м. Батурин, Чернігівська обл., вул. Гетьманська, 74, факс (04635) 48-4-37; тел. 48-0-08

e-mail: baturin-capital@ukr.net www.baturin-capital.gov.ua

Обсяг - 1 друкований аркуш

Тираж - 1000 шт. Замовлення № 888

Бахмацька районна друкарня

Газета віддрукована в Бахмацькій районній друкарні, 16500, м.Бахмач, вул. Луначарського, 4

*Відповідальність за подані матеріали несуть автори статей

*Редакція газети "Слово Гетьманської столиці" запрошує до співробітництва науковців, краєзнавців, любителів історії

Редакційна колегія

Кіяшко Любов Григорівна - редактор

Сердюк Наталія Федорівна - відповідальний секретар

Бондаренко В'ячеслав Олександрович - верстка

Кербут Тетяна Володимирівна

Оксін Тетяна Петрівна

Розповсюджується безкоштовно